

TABIAT VA INSON MUAMMOSINING ADABIYOTDAGI O'RNI

*Nurmuhamedova Maftuna Ulug'bek qizi,
O'zbekiston-Finlyandiya pedagogika instituti oqituvchisi
nurmuhamedovamaftuna@gmail.com*

Annotatsiya. Tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlar adabiyotda qadimdan o'rganilgan va tahlil qilingan mavzular sirasiga kiradi. Tabiat insonning ichki dunyosini, uning ruhiy va ijtimoiy holatini shakllantiruvchi muhim omil sifatida aks etadi. Shu bilan birga, inson tabiatan o'zgarmas kuchlar va resurslardan foydalangan holda o'z hayotini tashkil etadi. Adabiyotda tabiiy muhit va insonning shu muhit bilan bo'lgan o'zaro aloqasi ko'plab janrlarda, shu jumladan, poeziya, proza va drama asarlarida yoritilgan. Ushbu maqolada tabiatning inson ruhiyatiga ta'siri, adabiyotdagi tasviri va insonning tabiatga bo'lgan munosabati o'rganiladi. Ayniqsa, romantizm va ekologik adabiyotda tabiiy olamning inson hayoti va taqdiri bilan bog'lanishi chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Tabiat, inson, adabiyot, muammo, romantizm, ekologik adabiyot, tabiatning tasviri, ruhiyat, ijtimoiy holat, tabiiy olam, muhit, inson va tabiat aloqasi.

РОЛЬ ПРИРОДЫ И ПРОБЛЕМЫ ЧЕЛОВЕКА В ЛИТЕРАТУРЕ

*Нурмухамедова Мафтуна Улугбек кызы,
преподаватель Узбекско-Финско педагогического института*

Аннотация. Отношения между природой и человеком являются объектом исследования и анализа в литературе с древних времён. Природа отражает важный фактор, который формирует внутренний мир человека, его психологическое и социальное состояние. В то же время человек организует свою жизнь, используя неизменные силы и ресурсы природы. В литературе естественная среда и взаимодействие между человеком и этой средой освещаются во многих жанрах, включая поэзию, прозу и драму. В статье рассматривается влияние природы на психику человека, её изображение в литературе и отношение человека к природе. Особенно глубоко анализируется связь между природным миром и жизнью человека, его судьбой в романтизме и экологической литературе.

Ключевые слова. Природа, человек, литература, проблема, романтизм, экологическая литература, изображение природы, психика, социальное состояние, природный мир, окружающая среда, взаимоотношения человека и природы.

THE ROLE OF NATURE AND HUMAN PROBLEM IN LITERATURE

*Nurmuhamedova Maftuna Ulug'bek qizi,
teacher at the Uzbek-Finnish pedagogical institute*

Abstract. The relationship between nature and humans has been a subject of study and analysis in literature since ancient times. Nature reflects an important factor that shapes the human inner world, its psychological and social state. At the same time, humans organize their lives by using the immutable forces and resources of nature. In literature, the natural environment and the interaction between humans and this environment are illuminated in many genres, including poetry, prose, and drama. This article examines the impact of nature on human psyche, its depiction in literature, and the human relationship with nature. In particular, the connection between the natural world and human life and destiny is deeply analyzed in romanticism and ecological literature.

Keywords. Nature, human, literature, problem, romanticism, ecological literature, depiction of nature, psyche, social condition, natural world, environment, relationship between human and nature.

DOĞA VE İNSAN SORUNUNUN EDEBİYATTAKİ ROLÜ

*Nurmuhamedova Maftuna Ulug'bek kızı,
O'zbekistan-Finlandiya pedagogi enstitüsü öğretmeni*

Özet. Doğa ve insan arasındaki ilişki, antik çağlardan beri edebiyatın inceleme ve analiz konusu olmuştur. Doğa, insanın iç dünyasını, psikolojik ve sosyal durumunu şekillendiren önemli bir faktörü yansıtır. Aynı zamanda insanlar, doğanın değişmeyen güçlerinden ve kaynaklarından yararlanarak hayatlarını düzenlerler. Edebiyat içinde, doğal çevre ve insanlar ile bu çevre arasındaki etkileşim, şiir, düzyazı ve drama gibi birçok türde ele alınmıştır. Bu makalede, doğanın insan ruhu üzerindeki etkisi, edebiyatındaki tasviri ve insanın doğa ile ilişkisi incelenmektedir. Özellikle romantizm ve ekolojik edebiyat içinde, doğal dünyanın insan hayatı ve kaderiyle olan bağlantısı derinlemesine analiz edilmektedir.

Anahtar kelimeler. Doğa, insan, edebiyat, sorun, romantizm, ekolojik edebiyat, doğanın tasviri, ruh hali, sosyal durum, doğal dünya, çevre, insan ve doğa arasındaki ilişki.

Adabiyotda tabiat, insonning aql-idroki, yashash tarzi, madaniy hayoti, tiriklik va maqsad uchun kurashuvi masalalari qadimgi davrlardan buyon badiiy talqin etib kelinadi. Tabiatning mo'jizalarga va sinovlarga boyligi, g'aroyibli, insonning esa aqlidroki, tafakkuri bilan tabiat ustidan hukmronlik qila olishi bilan bog'liq muammolar jahon adabiyotida ham o'zbek adabiyotida ham keng yoritilganligini kuzatamiz. So'nggi o'n yillikda ekologiya misli ko'rilmagan gullab-yashnamoqda, biologiya, tabiatshunoslik va geografiya bilan yaqin aloqada bo'lib, tobora muhim fanga aylanib bormoqda. Endi "ekologiya" so'zi barcha ommaviy axborot vositalarida uchraydi. Va o'n yildan ortiq vaqt davomida tabiat va insoniyat jamiyatining o'zaro ta'siri muammolari nafaqat olimlarni, balki yozuvchilarni ham tashvishga solmoqda.

Har doim tabiiy tabiatning noyob go'zalligi qalamni olishga undadi. Qancha yozuvchilar she'r va nasrda bu go'zallikni kuylashdi!

O'z asarlarida ular nafaqat hayratga tushishadi, balki sizni hayratda qoldiradilar, iste'molchilarning tabiatga asossiz munosabati nimaga olib kelishi mumkinligi haqida ogohlantiradilar. Bu mavzu XIX va XX asr rus adabiyotida alohida o'rin tutgan va insonning tabiat bilan o'zaro aloqasi, uning ichki dunyosini tasvirlashda katta ahamiyat kasb etgan. Tabiat, asosan, insonning ruhiy holati, uning ichki dunyosi va ijtimoiy sharoitlaridagi o'zgarishlarni aks ettirish uchun muhim vosita sifatida ishlatilgan.

Tabiat va inson o'rtasidagi aloqalar juda kompleks va ko'p qirralidir. Ular o'zaro ta'sir va qarama-qarshiliklarga boy bo'lib, insonning tabiatga bo'lgan munosabati uning hayoti, madaniyati va qarashlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Tabiat insonning ruhiy holati, ijtimoiy ahvoli va iqtisodiy faoliyatini shakllantiradi, shuningdek, insonning o'zini tabiatda qanday his qilishi va unga qanday munosabatda bo'lishi uning hayot tarziga ta'sir qiladi. Bu aloqalar o'zgaruvchan va doimiy ravishda rivojlanib boradi, chunki insonning ehtiyojlari va tabiatga bo'lgan tasirlar bir-biriga bog'liq holda o'zgaradi. Inson tabiiy olamning bir qismi bo'lib, uning qonunlari va tabiiy jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir. Shu bilan birga, inson tabiatdan turli xil foydalar olishga intiladi: oziq-ovqat, yoritish, iqlim, tabiiy resurslar va boshqa ko'plab narsalar. Biroq, insonning tabiatga bo'lgan ehtiyojlari va istaklari ba'zan tabiat bilan ziddiyatga olib keladi. Adabiyotda ushbu ziddiyatlar ko'pincha insonning tabiiy olam bilan muvozanatini yo'qotishi, tabiiy resurslarni ishg'ol qilishi va natijada ekologik falokatlarga olib kelishi kabi mavzularda ko'rsatiladi [1].

Tabiat va inson munosabati bir tomondan, tabiiy dunyoning betakror go'zalligini tasvirlash orqali insonning tabiatga bo'lgan sevgi va sadoqatini ifodalashga qaratilgan bo'lsa, boshqa tomondan esa, insonning tabiatni ekspluatatsiya qilish, uning resurslarini ishg'ol qilish bilan yuzaga

keladigan masalalarni ham yoritadi. Shu boisdan, tabiatning inson hayotidagi o'rni nafaqat tashqi dunyo, balki insonning ichki olamiga ham ta'sir qiladi [2].

Tabiatning adabiyotdagi tasviri o'ziga xos va boy an'analarga ega. Romantizm davrida, masalan, tabiat insonning ruhiy holatini ifodalashda, uning ichki tuyg'ularini tashqi muhit bilan bog'lashda markaziy o'rin tutgan. Romantik adabiyotda tabiat ko'pincha idealizatsiya qilinadi. Tabiat insonning xohish-irodasini aks ettiradigan bir "ko'zguga" aylanadi, unda barcha his-tuyg'ular, istaklar va ehtiyojlar ko'rsatiladi. Byron, Shevchenko, Pushkin kabi shoirlar va yozuvchilar o'z asarlarida tabiatni inson ruhiyatining aks-sadosi sifatida tasvirlashgan.

Tabiatning inson ruhiyatiga ta'siri ko'plab psixologik masalalarni ko'taradi. Masalan, Dostoevskiy va Tolstoy kabi klassik yozuvchilar tabiatni insonning axloqiy va falsafiy savollariga javob izlash jarayonida shakllantirgan. Tabiat, ayniqsa, insonning ichki muammolari, hayotning ma'nosi haqida o'ylarida muhim vosita sifatida ishlatilgan. Tabiatning nozik detallarini, o'zgarishini va tinchlanishini ko'rsatish orqali, ular insonning ruhiy holatini, tashvishlarini va baxtini tasvirlashgan [3]. Tabiatning turli manzaralari, insonning ichki kechinmalarini ifodalashda vosita sifatida ishlatiladi: misol uchun, qorong'u o'rmonlar, shamollar yoki quyuq bulutlar, odamning ichki ko'ngilsizligi va tashvishlarini aks ettirishi mumkin. Aksincha, toza va tinch landshaftlar baxt va ichki tinchlikni ifodalashi mumkin. Bunday tasvirlar inson ruhiyatining o'zgaruvchan tabiatini va uning muhitga, o'zini o'zgartirishga bo'lgan ehtiyojini ochib beradi. Ekologik adabiyotda tabiat faqat tashqi muhit sifatida emas, balki ichki dunyoning aks-sadosi sifatida ham ko'rsatiladi.

XX asrning oxirlarida va XXI asrda ekologik adabiyot alohida rivojlandi. Bu yo'nalishning asosiy g'oyasi, inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro aloqalarni, insonning tabiatga bo'lgan mas'uliyatini va ekologik muammolarni yoritishga qaratilgan. Ekologik adabiyotda tabiatning ahamiyati nafaqat estetik, balki hayotiy jihatdan ham ko'rsatiladi. Bunday adabiyotda tabiat insonning hayoti va kelajagi bilan chambarchas bog'liq ekanligi, tabiatga bo'lgan zarar insonning o'ziga zarar yetkazishi haqida gapiriladi. Ekologik adabiyot tabiatni himoya qilish, uning ahamiyatini tushunish va tabiiy resurslarni tejashga undaydi, shuningdek, insonlarni tabiat bilan uyg'un hayot kechirishga, ekologik muammolarni hal qilishda mas'uliyatli yondashishga chaqiradi. Bu turdagi adabiyot, tabiatning inson hayotidagi o'rni va uning buzilishi natijasida kelib chiqadigan salbiy oqibatlarga e'tibor qaratadi [4]. Masalan, Rachel Carsonning "Silent Spring" asari ekologik adabiyotning boshlang'ich nuqtalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. U tabiatning inson hayotiga bo'lgan ta'sirini, uning o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan salbiy oqibatlarni o'rganadi. Ekologik adabiyotda tabiatning o'zgarishi va uning kelajagi haqidagi masalalar ko'plab asarlarda markaziy o'rinda turadi. Ular, asosan, inson faoliyatining tabiiy muhitga ta'sirini, iqlim o'zgarishlari, resurslarning qisqarishi va biologik xilma-xillikning yo'qolishi kabi ekologik muammolarni yoritadi. Bunday adabiyot, o'z o'quvchilarini tabiatni himoya qilishga, ekologik mas'uliyatni his qilishga va kelajak avlodlar uchun barqaror yashash muhiti yaratish yo'lida harakat qilishga chaqiradi. Ekologik adabiyotning maqsadi nafaqat tabiatni tasvirlash, balki uning ahamiyatini tushunishga va uni saqlab qolishga undashdir [5]. Bu turdagi adabiyot, o'quvchilarni tabiatning nozik muvozanatini va uning insoniyat uchun hayotiy ahamiyatini anglashga chaqiradi. Tabiatning yuksalishi va buzilishi insonning kelajagi bilan bevosita bog'liq ekanligini ko'rsatish orqali, ekologik adabiyot, atrof-muhitga zarar yetkazmaslik va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun har birimizning mas'uliyatimizni oshiradi. U, shuningdek, tabiat bilan hamohanglikda yashashni, resurslarni tejashni va ekologik muammolarga qarshi kurashishni maqsad qiladi.

Tabiat va inson muammosi adabiyotda qadimdan o'rganilgan va o'zining ahamiyatini yo'qotmagan mavzu sifatida qolmoqda. Tabiat insonning ruhiyatini shakllantiruvchi, uning ichki dunyosini aks ettiruvchi va atrofdagi dunyo bilan bo'lgan munosabatlarini ifodalovchi asosiy omildir. Adabiyotda tabiatning inson hayotidagi o'rni nafaqat tashqi dunyo, balki uning ichki hissiyotlari va savollarini ham ko'rsatadi. Shuningdek, ekologik adabiyotda tabiatni himoya qilish va uning kelajagi haqida gapirish bugungi kunda juda muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyot orqali tabiat va inson o'rtasidagi aloqalarni o'rganish nafaqat estetik jihatdan, balki insoniyatning kelajagi

va barqaror rivojlanishi uchun ham zarurdir. Adabiyotdagi tabiat va inson muammosi insonning o'zini va atrofdagi dunyoni tushunishga bo'lgan intilishi, shuningdek, ekologik tafakkur va estetik qiymatlarni anglashga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Альтшуллер М.Г. Между двух царей: Пушкин в 1824-1836 гг. – СПб.: Академический проект, 2003. – 350 с. – (Современная западная русистика; т. 47).
2. Антамошкина Е.Н., Антамошкина З.С. История и традиции родного края // Гуманитарные научные исследования. Май 2014. – № 5 [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2014/05/6357> (дата обращения: 30.04.2014)
3. Гринлиф М. Пушкин и романтическая мода: Фрагмент. Элегия. Ориентализм. Ирония / Пер. с англ. М.А. Шерешевской и Л.Г. Семеновой. – СПб.: Академический проект, 2006. – 381 с.
4. Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent.: Mumtoz so'z, 2010. – 132 b.
5. Rachel Carson "Silent Spring". 30 июня 1962 г. – 55 стр.